

УДК 930(430)«1919/1932»
ББК 63.1(4Нім)62

Поліна Барвінська

Формування образу Східної Європи у працях істориків Веймарської республіки

Розглянуто процес формування нової концепції історії Східної Європи у науково-освітніх закладах Веймарської республіки з урахуванням політичних та особистісних факторів.

Ключові слова: Східна Європа, Веймарская республіка, історики, університети.

Німецькомовний світ впродовж ХХ ст. проявляв значну політичну, економічну та наукову зацікавленість Східною Європою. Двічі протягом минулого століття ця зацікавленість переростала в невдалі, але агресивно-руйнаційні намагання підкорити Східну Європу. До розробки проєктів чи то підкорення, чи то співіснування німецькими політиками доволі активно залучались інтелектуали. Саме на німецькомовному просторі постав спеціальний напрямок досліджень «остфоршунг», складовою якого були й східноєвропейські історичні студії. Радянська історіографія була доволі чутливою до цього напрямку німецьких досліджень. Але вона в основному зосереджувалась на критиці німецького «остфоршунга» часів Третього рейху¹ та в період загострення “німецького питання” у 50-60-і рр. ХХ ст.². В інші періоди, в тому числі й за часів співпраці у 20-і рр., і в період розрядки міжнародних відносин та перебудови, радянські історики обмежувались або короткими рецензіями на роботи окремих німецьких авторів, або невеликими інформаційними повідомленнями про розвиток східноєвропейських історичних студій в Німеччині чи про якісь спільні дослідницькі проєкти. Не є винятком і період Веймарської республіки - період доволі інтенсивної співпраці істориків обох країн. Вивчення позитивного досвіду й дослідження періодів співпраці, на нашу думку, потребують більшої, або, принаймні, не меншої уваги, ніж періоди деконструктивного протистояння. Сучасна українська історіографія, як і вся історіографія пострадянського простору, попри доволі значну співпрацю і чималу кількість спільних проєктів з німецькими істориками, майже не переймається аналізом як су-

часних німецькомовних східноєвропейських історичних студій, так і попереднього доробку німецькомовних дослідників Східної Європи. Історичний образ Східної Європи, до якої й сьогодні відносять Україну, витворений німецькими інтелектуалами, впливає на формування ставлення до цього регіону як німецького суспільства в цілому, так і німецьких політичних кіл зокрема.

Дана стаття має на меті проаналізувати основні позиції істориків Веймарської республіки у витворенні образу Східної Європи. Оскільки на цей час на німецькомовному просторі східноєвропейська історія вже виокремилась в окрему фахову дисципліну, то увагу, насамперед, буде приділено представникам зазначеного фаху. Не менш важливим також є і визначення чинників, які впливали на сприйняття Східної Європи самими істориками Веймарської республіки, а це потребує приділення певної уваги біографіям дослідників.

Найважливішим центром східноєвропейських історичних студій у Веймарській республіці залишався заснований ще у 1902 р. семінар східноєвропейської історії та країнознавства Берлінського університету. Поразка Німеччини у війні стала не тільки поразкою концепції засновника і першого чільника семінару Теодора Шіманна (Theodor Schiemann), але й важким психологічним ударом для нього. Теодор Шіманн вважав, що Німеччина і Англія мають багато спільного і мусять бути разом, а Німеччина й Росія в силу великої відмінності можуть тільки співіснувати³. Він вбачав у німецько-російських зв'язках існування багатьох історично обґрунтованих протиріч, які знову і знову породжували ворожість російської сторони й обумовлювали глибоку несумісність обох народів по суті. Про політику конструктивних угод з Росією, на думку Т. Шіманна, не могло навіть бути і мови⁴. Після невдач Німеччини в Першій світовій війні ці ідеї піддавались нищівній критиці, а він сам численним нападам. Невдовзі після війни Т. Шіманн захворів і помер у січні 1921 р. в одній з берлінських лікарень.

Ще до закінчення війни значно зріс авторитет іншого професора семінару східноєвропейської історії та країнознавства Отто Гетча (Otto Hoetzsch), який з початку ХХ ст. дотримувався думки, що сильна Росія є гарантом німецької могутності в Європі⁵. Ця концепція як ніяка інша відповідала духу політики Рапалло і цілком природньо, що О. Гетч почав відігравати провідну роль у налагодженні співпраці між німецькими і радянськими істориками та організації східноєвропейських студій у Веймарській республіці. Він мав неодноразові наукові відрядження як до Російської імперії, так і до Радянського Союзу. У нього було широке коло знайомих не тільки се-

ред істориків, але й серед політиків. О. Гетч підтримував стосунки з емігрантами з колишньої Російської імперії. Він був співзасновником і провідним діячем Німецького товариства досліджень Східної Європи (Deutsche Gesellschaft zum Studium Osteuropas), стояв у витоків і був редактором таких провідних часописів як “Східна Європа” (“Osteuropa”), “Журнал східноєвропейської історії” (“Zeitschrift für osteuropäische Geschichte”)⁶.

Окрім наукової діяльності, О. Гетч активно займався публіцистикою та політикою. Він був членом Німецької націонал-демократичної партії, впродовж 10 років, починаючи з 1920 р., - депутатом рейхстагу⁷ і, звичайно, не був прихильником соціалістичних ідей.

Лекції О. Гетча в основному були присвячені історії Росії та Польщі. Але якщо Росія та Радянський Союз сприймалися доволі ейфорично, то незалежність і державність Польщі О. Гетчу було сприйняти доволі важко. У 1928 та 1929 рр. він писав, що економічні проблеми Польщі обумовлені тим, що її території були складовими економічних організмів Німеччини, Росії та Австро-Угорщини і мали успішний розвиток, а така штучна ампутація і створення незалежної Польщі слугує радше породженню проблем, ніж незалежності країни⁸. Значну увагу він приділяв і складному становищу національних меншин у Польщі. На його думку, залишати без уваги такі проблеми - означає сприяти польському націоналізмові, який несе загрозу і є особливо небезпечним у союзі Польщі та Франції.⁹ Ці зауваження не були безпідставними, але на позиції О. Гетча позначилися зовнішньополітичні інтереси Німеччини та власний світогляд. Він народився і сформувався як вчений, політик і публіцист в імперський період, коли майже вся Східна Європа була поділена між трьома імперіями, які постійно боролись за переділ цього простору й трактували свою місію, насамперед, як цивілізаційно-просвітницьку. Імперське мислення значно ускладнювало сприйняття державності й незалежності нових східноєвропейських країн, до складу яких ще й відійшли “одвічно німецькі” землі.

У 1920 р. семінар східноєвропейської історії та країнознавства Берлінського університету очолив Карл Штелін (Karl Stählin), а Отто Гетч залишився другим директором та ординарним професором семінару. Карл Штелін у 1896 р. розпочав студії історії у Лейпцизькому університеті після 11-річної військової служби. Спочатку його наукові інтереси були зосереджені на історії Англії й він тривалий час займався дослідницькою роботою в архівах Великобританії¹⁰. Перед Першою світовою війною К. Штелін починає цікавитись історією Росії, насамперед, культурно-

історичними питаннями. Це було пов'язано з біографічними пошуками, бо фамільний предок Якоб Штелін був учителем Петра III¹¹. У 1910 р. Карл Штелін здійснив свою першу, добре підготовлену подорож до Росії. Тут він працював в архівах та бібліотеках, познайомився з Фрідріхом Брауном (Friedrich Braun). Їх дружба продовжувалась і після еміграції Брауна до Німеччини. Штелін налагодив наукові контакти з відомим російським медієвістом Д.М. Єгоровим, О. С. Лаппо-Данилевським. По завершенні роботи в Москві та Петербурзі він побував також у Нижньому Новгороді та Казані¹². Результатом цієї подорожі стало видання праць «Про Росію, російське мистецтво і великого письменника російської землі» (Толстого)¹³, «Особистості й реформаторський рух в епоху перших Романових»¹⁴ та біографії Якоба Штеліна¹⁵. Перед німецьким читачем постав образ Росії з високорозвиненою культурою, яка тісно пов'язана з розвитком культури у Західній Європі. Захоплення влади в Росії більшовиками К. Штегліні сприйняв насторожено. Він належав до прихильників ідеї федералізації Росії та постановня окраїнних держав на Сході Російської імперії. Влітку 1918 р., разом з групою німецьких вчених, він побував в окупованому австрійсько-німецькими військами Києві¹⁶, у 1931 р. мав тривалу дослідницьку роботу в архівах та бібліотеках Радянського Союзу, здійснив подорож Туркестаном¹⁷.

В подальшому К. Штеглін зосередився на найважливішій своїй праці - 5-ти томній історії Росії¹⁸. Окрім цього, він опублікував листування Івана Грозного з принцом Курбським, листи Олександра Пушкіна, та папери свого прашура Якоба Штеліна¹⁹. За 13 років своєї роботи у Берлінському університеті він прочитав 17 циклів лекцій з історії Росії, які були оголошені під темами: «Зарубіжні джерела з історії древньої Росії» (1921/1922 н. р.), «Історія духовного життя Росії в XIX ст.» (1922 р.), «Огляд історії Росії від початку до сучасності» (1931/1932 н. р.), «Історія Росії від царя Павла до Жовтневої революції» (1932/1933 н. р.). Окрім історії, Росії, він ще читав лекції з історії Польщі (1922 р.) та історії Балкан від початку до сучасності (1922/1923 н. р.), а також цикл лекцій з універсальної історії²⁰.

Карл Штелін був членом Демократичної партії, однак не відігравав в ній ніякої помітної ролі. Дотримувався ліберально-республіканських поглядів. Він був активним членом Німецького товариства дослідження Східної Європи, разом з О. Гетчем займався виданням обох часописів та входив до складу редколегії.

Східна Європа для нього, як і для переважної більшості його колег, асоціювалась з Російською імперією та Радянським Союзом. Він був у захваті від російської культури й не сприймав об-

раз Росії як монголо-азійської, варварської держави. Разом з тим він погоджувався з висловлюваннями свого попередника Теодора Шіманна про “чужу” сутність Росії, яка в певній мірі обумовлювалася й монгольською спадщиною. Карлу Штеліну доволі складно було сприйняти більшовизм, оскільки марксизм він трактував як “єресь”²¹. Це й слугувало підставою до лояльного сприйняття державності Польщі та Прибалтійських країн.

В Гамбурзькому університеті свою діяльність продовжував Ріхард Саломон (Richard Salomon). Тут посаду професора культури та історії Росії було запроваджено в листопаді 1914 р., а в 1917 р. її було трансформовано в семінар східноєвропейської історії. Ріхард Саломон зосередився на дослідженнях торгівельних відносин між Росією та Гамбургом. Ця тематика домінувала і в його лекціях й в певній мірі відповідала “духу Рапалло”. Гамбурзький період був не найпродуктивнішим в його науковій кар’єрі. У 1925 та 1929 рр. він здійснив подорожі до Росії, що сприяло налагодженню наукових контактів²².

У 1919-1920 рр. Р. Саломон входив до Німецької народної партії. Він не сприймав більшовизм як ідеологію, особливо скептично ставився до прагнення на всесвітнє поширення, але відмовлявся виголошувати політичні промови проти більшовизму. Своє завдання він вбачав у чисто науковій роботі і оцінював події в Радянському Союзі як феномен сучасної історії²³.

У 1926/27 н.р. в Інституті культурної та універсальної історії Лейпцизького університету було облаштовано відділ східноєвропейської історії. Цю посаду обійняв 64-річний Фрідріх Браун, колишній професор Петербурзького університету, який у 1920 р. емігрував з Росії. За своїми поглядами він був близький до російських кадетів²⁴. В певній мірі він виконував роль посередника між російською і німецькою культурою. В Німеччині він видав у перекладі 4 томи “Історії Росії” Ключевського. Сам він публікувався мало: це були невеликі за своїм обсягом роботи про німецько-російські відносини в старі часи та про російську інтелігенцію. Тематика його лекцій була пов’язана з історією дореволюційної Росії²⁵.

Після Першої світової війни східноєвропейські дослідження в Німеччині значно позвжались. Геополітичне положення Кенінгсберга та Бреслау стало передумовою розвитку зазначеного напрямку досліджень. Але у Кенінгсберзі, насамперед, приділяли увагу економічним дослідженням, а посаду неординарного професора східноєвропейської історії та країнознавства, яку обійняв Мартін Вінклер (Martin Winkler), було запроваджено тільки у 1929 р.²⁶ Обидві дисертації Мартіна Вінклера були

пов'язані з історією Росії. У 1920 році він під керівництвом Карла Штеліна захистив дисертацію про дослідження історії Росії Августом Людвігом фон Шльоцером. В 1923 р. отримав навчальне навантаження в університеті м. Кенінгсберг і через два роки захистив габілітацію²⁷ з історії духовного життя в Росії в ХІХ ст.²⁸, що відкрило йому дорогу до посади професора. За період своєї роботи в Кенінгсберзі він мав 9 багатомісячних поїздок до Радянського Союзу й побував в найрізноманітніших куточках країни від Півночі до Вірменії, де налагодив контакти з селянами, ремісниками, реставраторами ікон, майстрами дерев'яної скульптури та істориками Сергієм Платоновим і Миколою Ліхачовим²⁹. Таке вільне пересування по країні йому гарантувала підтримка народного комісара Анатолія Луначарського³⁰. М. Вінклер зібрав чималу колекцію православних ікон, різноманітних сувенірів, амулетів та чудову бібліотеку. Звичайно, це сприяло його глибокій обізнаності з історією російської культури та слугувало наочним матеріалом для лекцій, в яких дореволюційна Росія поставала як країна з самобутньою і високорозвинутою культурою. Мартін Вінклер був позапартійним і намагався залишатись поза політикою.

Поступово інтерес Вінклера до Радянського Союзу змінився відкритим скепсисом. Уже в 1931 р. на підставі власних спостережень за розчаруваннями радянської молоді, ставленням до релігії та науки, він вбачав «мало втішного» у розвитку цієї країни³¹. Його науковий доробок за час роботи в Кенінгсберзі був доволі незначний й малорезонансний. Це був більше період накопичення матеріалу, ніж його осмислення.

В університеті Бреслау у 1921 р. було запроваджено посаду неординарного професора слов'янської філології та східноєвропейської історії, яку обійняв Ердманн Ганіш (Erdmann Hanisch). Основну увагу він приділяв польській та чеській філології, російській літературі ХІХ ст. (творчості Достоевського, Тургенєва). Разом з тим переважна більшість лекцій неординарного професора середньовічної та нової історії Фрідріха Андреа (Friedrich Andreae) була присвячена історії Росії, особливо періоду правління Катерини ІІ. В своїх публікаціях значну увагу він приділяв історії Сілезії та Бреслау³².

Помітну роль у дослідженні Східної Європи відіграв професор теології Бонського університету Леопольд Карл Гетц (Leopold Karl Goetz), хоча пік його наукової діяльності припав на два перших десятиліття ХХ ст.: за період з 1904 по 1922 рр. він опублікував 10 книг з історії Київської Русі та Росії³³. Симпатії та схильність до цієї теми він пояснював у листі до Ватрослава

Ягіча (Vatroslav Jagić) від 23 травня 1916 р. своєю “любов'ю до слов'янських наук та світу”³⁴. Його праці, пов'язані з “Руською Правдою”, принесли йому міжнародне визнання й мали гучний резонанс в Російській імперії, що проявилось не тільки в численних рецензіях³⁵, а й в тому, що Гетц отримав членство й почесні звання в низці наукових установ Російської імперії.

Для нього, як і для більшості його колег, Східна Європа була регіоном не уявним, а наявним. Свою першу подорож до Російської імперії він здійснив у 1897 р., де відвідав Київ, Петербург, Москву, Варшаву та інші міста, а в період з 1903 по 1908 рр. в Росії бував майже щорічно³⁶. Під час Першої світової війни Гетц за дорученням генерал-фельдмаршала Макенсена (Mackensen), який командував військами в Сербії та Румунії, готував відгук про староболгарські рукописи, які знаходились у розпорядженні Румунської Академії³⁷. Подорож в певній мірі спричинила інтерес Гетца до народної творчості, а саме, до народних пісень сербів та хорватів. У 1925 р. було опубліковано його подорожні замітки про Югославію, а також деякі статті, присвячені сербо-хорватській народній творчості³⁸. Це нове захоплення проявилось і в його викладацькій діяльності. З 1920 р. Гетц значно збільшує кількість лекцій про лірику поетів Південно-Східної Європи, які мали успіх серед слухачів усіх факультетів. Гетц також пропонував студентам Бонського університету лекції з історії Росії в київський та московський періоди (1919/1920 рр.), про історичний та культурний розвиток Росії до більшовизму (1922 р., 1927/1928 рр.), про російську літературу 19 і 20 ст. (1923/1924 рр.), про сербську і болгарську історію³⁹.

У Радянському Союзі його праці з історії права в 20-і роки були вже відомі, а він, зі свого боку, відносився лояльно і з цікавістю до молодой соціалістичної держави. У 1924 р. Гетца було обрано дійсним членом Української Академії наук⁴⁰. У 1925 р. він був запрошений до Радянського Союзу на святкування 200-річчя Академії Наук. Радянська преса дуже схвально оцінювала виступ та вклад Л. К. Гетца в дослідження історії Росії⁴¹.

Саме Л. К. Гетц за часів Веймарської республіки доклав зусиль для розширення концепції Східної Європи, включивши в сферу східноєвропейських історичних досліджень регіони Південно-Східної Європи. Київська Русь трактувалась ним як найяскравіший й найуспішніший період в історії східних слов'ян. Він по справжньому був у захваті від рівня розвитку законодавства, культури й науки у Київській державі й безумовно в його працях та лекціях поставав образ високорозвиненої могутньої європейської країни.

В інституалізаційних рамках німецької історіографії у Веймарській республіці найважливішою організацією істориків, що досліджували Східну Європу, в цей час було “Німецьке товариство досліджень Східної Європи”. Воно виникло ще в 1913 р. як “Німецьке товариство дослідження Росії”⁴². Товариство переслідувало завдання заохочувати поширення знань про Східну Європу в Німеччині, зберігаючи неполітичний характер. Робочими сферами були географія, історія, народне господарство, техніка, конституція, управління і право та вся духовна культура Східної Європи. Декларативно це поняття включало також окраїнні держави, які територіально звільнились від колишньої Російської імперії, а також в своїй діяльності охоплювало територію Азії, яка колись належала царській імперії⁴³. Одним з найбільших проєктів товариства стало видання німецькою мовою 16 томів документів з радянських архівів «Міжнародні відносини в епоху імперіалізму» під редакцією Отто Гетча⁴⁴. Йому належить і вирішальна роль в організації й проведенні тижня радянської історичної науки в Берліні у 1928 р. В рамках тижня було облаштовано й виставку «Історична наука в радянській Росії у 1917-1927 рр.». О. Гетч у своїх листах до Покровського наполягав, щоб виставка складалась з двох відділів: 1 відділ — марксистська історіографія, а 2 відділ — немарксистська,⁴⁵ що, звичайно, не дуже подобалось Покровському й він запропонував свій варіант. Проведення тижня та виставка широко висвітлювались на шпальтах часопису “Східна Європа” й засвідчували визнання досягнень радянських істориків німецькими колегами.

Важливу роль у витворенні та репрезентації образу Східної Європи відігравали фахові періодичні видання. У 1924 р. Бреславським Інститутом Східної Європи було засновано журнал “Річні звіти з культури та історії слов'ян” (“Jahresberichte für Kultur und Geschichte der Slaven”) під редакцією Ердманна Ганіша. У 1925 - 1935 рр. журнал виходив під назвою “Щорічники культури та історії слов'ян” (Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven). В передмові до першого тому видання Ердман Ганіш відзначав, що журнал буде репрезентувати слов'янські дисципліни та охоплюватиме весь простір поширення слов'янських мов, також включаючи Південно-Східну Європу та Чехословаччину⁴⁶. Це знаменувало значний відхід від існуючої в Німеччині русоцентристської концепції східноєвропейської історії.

У 1925 р. було засновано журнал “Східна Європа” як орган Німецького товариства досліджень Східної Європи. У першому номері журналу Отто Гетч так сформулював найважливіші завдання видання: “На основі науково точних робіт подавати образ сучас-

них країн європейського Сходу, незалежно від жодної політичної і партійно-політичної точки зору, від жодного економічного чи економічно-політичного інтересу. Методи і плани цього журналу є науковими, але видання має й практичну мету: журнал повинен служити пізнанню і оцінці сучасності на європейському Сході.⁷⁴⁷ Що стосується територіального визначення європейського Сходу, то, звичайно, в центрі уваги, на думку О. Гетча мусила бути Росія, в межах імперії до 1914 р.⁴⁸ Проблеми окраїнних держав ("Randstaaten") - до їх числа Гетч зараховував Латвію, Литву, Естонію, Фінляндію і Польщу⁴⁹ - мусили теж висвітлюватись у журналі. До кола роботи редакції мали входити й дослідження проблем, пов'язаних з відносинами між Росією й Азією, Сибірю, Туркестаном та Кавказом. Окрім цього, мусила бути включена також Південно-Східна Європа, особливо тамтешні частини слов'янського світу. Гетч писав, що успішне створення журналу дає можливість трактувати Східну і Південно-Східну Європу як єдину й об'єднану⁵⁰. Чехословаччину він не включив до східноєвропейського простору. Та й заява щодо Південно-Східної Європи була радше декларативною. Аналіз публікацій в журналі "Східна Європа" свідчить, що за період з 1925 по 1933 рр. кількість робіт, присвячених Радянському Союзу перевищила дві сотні, Польщі - менше тридцяти, іншим окраїнним державам - ледь більше двадцяти, а Південно-Східна Європа зовсім залишилась поза увагою⁵¹.

В західноєвропейській уяві Східна Європа/Росія тривалий час асоціювались з відсталістю та азійськістю. На початку 20-х рр. ХХ ст. в середовищі російських емігрантів доволі активно культивувалась ідея євразійства, а більшовизм і революцію пов'язували значно більше з азійськістю і варварством, ніж з модернізаційними процесами і впливом західноєвропейських марксистських і соціалістичних ідей. Тому цілком закономірно, що О. Гетч у передмові до першого номеру підняв питання приналежності Росії до Європи, питання її європейськості, духовної близькості до Західної Європи. На його думку, навряд чи можна так свідомо ставити Росію між Європою та Азією, оскільки: "географічно розташована між Європою та Азією, Росія, попри всі перехідні явища, набагато сильніше належить до Європи, ніж до Азії!"⁵²

У 1931 р. було відновлено довоєнне періодичне видання «Журнал східноєвропейської історії», в якому також домінувала історія Росії. В обох журналах публікувалось чимало статей радянських дослідників, емігрантів з колишньої Російської імперії й частково польських авторів. Це дозволяло німецьким читачам знайомитись з найрізноманітнішими поглядами й оцінками історії й сучасності

Східної Європи, а також свідчило про плюралізм і толерантність в середовищі фахових дослідників історії Східної Європи.

Русоцентризм у східноєвропейських дослідженнях, який продовжував домінувати й у Веймарській республіці доволі неоднозначно сприймався славістами як в Німеччині, так і в Австрії. У 1927 р. професор слов'янської філології університету м. Грац Генріх Фелікс Шмід (Heinrich Felix Schmid) разом з німецьким славістом Райнгольдом Траутманном (Reinhold Trautmann) опублікували програмні завдання німецької славістики. Вони наголошували на тісному зв'язку славістики та східноєвропейської історії. Обидва вчені критично висловлювались з приводу того, що німецькі дослідники історії Східної Європи майже виключно присвячують себе історії Росії, а історію Великого князівства Литовського, Чехії і південних слов'ян повністю ігнорують, а також критикували той факт, що в істориків часто відсутні необхідні знання мов, щоб досконало знайомитись зі слов'яномовними історичними працями. Найважливіше завдання славістики вони вбачали в посередництві між німцями та слов'янами, в заміні взаємного непорозуміння на дружню співпрацю⁵³. На думку відомого сучасного німецькомовного дослідника історії Східної Європи Андреаса Каппелера (Andreas Kappeler), ці програмні положення і сьогодні залишаються в силі, але тоді вони мали незначний вплив, оскільки тогочасний “остфоршунг” був спрямований на ревізію кордонів, установлених версальськими рішеннями⁵⁴.

Уявлення про культурну відмінність між німцями та слов'янами та антипольські традиції були поширені в Німеччині ще в імперський період, але поразка в Першій світовій війні привела до інституалізації мультидисциплінарних досліджень народної самобутності німців “Deutschum”, в яких, поряд з географами та соціологами, доволі помітно співпрацювали такі історики як Гунтер Іпсен (Gunther Ipsen) та Герман Аубін (Hermann Aubin). Ці “остфоршери” розглядали Східно-Центральну і Південно-Східну Європу як простір поселення, “народну землю” (“Volksboden”) німців, які тут з давніх пір впливали на своїх підлеглих слов'ян як “носії культури” (“Kulturträger”) і “вчителі-майстри” (“Lehrmeister”)⁵⁵.

Провідну роль у “науковій боротьбі за нові кордони” відігравав заснований у 1926 р. Лейпцизький фонд досліджень німецьких народних та культурних земель (“Stiftung für deutsche Volks-und Kulturbodenforschung”). Для досліджень Східно-Центральної Європи найважливішим центром став Бреславський інститут Східної Європи (Osteuropa-Institut), заснований у 1918 р., а для

Південно-Східної Європи - Мюнхенський інститут Південного-Сходу (Südost-Institut), заснований у 1930 р. в рамках Фонду досліджень німецької самобутності на Півдні та Південному-Сході ("Stiftung zur Erforschung des deutschen Volkstums im Süden und Südosten")⁵⁶. Однак, до приходу Гітлера до влади діяльність Мюнхенського інституту була доволі незначною⁵⁷.

Підсумовуючи, можна відзначити, що у Веймарській республіці серед істориків, які професійно займались східноєвропейськими історичними дослідженнями, Східна Європа традиційно асоціювалась, насамперед, з Російською імперією, хоча робились спроби співвіднести її зі слов'янськими країнами. Про це свідчать як публікації вчених, так і тематика курсів лекцій, які вони пропонували студентам. В середовищі професійних дослідників Східної Європи не культивувався образ азійсько-відсталого Росії. Саме Росія та Радянський Союз для переважної більшості дослідників були регіоном наявним, а не уявним. Вони неодноразово проводили тут наукові дослідження і були добре обізнані з тогочасним життям. Окрім того, вони гарно володіли російською мовою, частина добре знала й польську. Очевидно, це й було однією з причин того, що історія Польщі, посідала друге місце після історії Росії. Але польська державність сприймалась доволі скептично, що пов'язано з ревізійністськими настроями в Німеччині. Важливу роль в репрезентації образу Східної Європи відігравали спеціальні фахові видання та Німецьке товариство дослідження Східної Європи.

Негативним був образ Східної Європи в середовищі дослідників німецької самобутності. Значно менше приділяючи уваги історії Росії, вони набагато більше вивчали сусідні слов'янські території, пов'язуючи їхній культурний та економічний розвиток, насамперед, з культурницькою місією німців.

Примітки:

¹ Бушуев С. К. Фашистская фальсификация истории / Бушуев С. К. - Свердловск : ОГИЗ-СВЕРДЛГИЗ, 1943. - 61 с.; Против фашистской фальсификации истории : [сб. статей / отв. ред. Ф. И. Ногович]. - М. - Л. : АН СССР, 1939. - 447 с.

² Дет. див: Барвінська П. І. Східноєвропейські історичні дослідження у Федеративній Республіці Німеччині: рецепції радянської історіографії 50-60-рр. / Барвінська П. І. // Науковий світ. - № 1(57) – Одеса, 2008. – С. 160 - 168; Барвінська П. Східноєвропейські історичні дослідження у Федеративній Республіці Німеччині у висвітленні радянської істо-

ріографії у 70-80-і роки ХХ ст. / Барвінська П. І. // Науковий світ. - № 20 (76) – Одеса, 2008. – С. 136 - 143.

³ Bohn T. M. Theodor Schieman. // Ostdeutsche Biographie. Persönlichkeiten des historischen deutschen Ostens [Електронний ресурс]. / Bohn T. M. - Режим доступу: www.ostdeutsche-biographie.deschith97htm

⁴ Voigt G. Russland in der deutschen Geschichtsschreibung: 1843 – 1945 / Voigt G. - Berlin, 1994. - S. 91.

⁵ Машкин М. Н. К 100-летию со дня рождения Отто Гётча / Машкин М. Н. // Ежегодник германской истории' 1977. - М., 1978. - С. 320; Schellakowski J. Otto Hoetzsch. Ostdeutsche Biographie. Persönlichkeiten des historischen deutschen Ostens. [Електронний ресурс]. / Schellakowski J. - Режим доступу: www.ostdeutsche-biographie.de

⁶ Дет. див: Ерусалимский А. С. Судьба профессора Гётча / Ерусалимский А. С. // Правда. - 1935. - 11 июля; Машкин М. Н. - Указ. соч. - С. 319-326.

⁷ Schellakowski J. - Genanntes Werk.

⁸ Hoetzsch O. Die osteuropäischen Randstaaten im zehnten Jahre ihre Bestehens / Hoetzsch O. // Osteuropa. - Jg. 3. - 1928. - H. 12. - S. 822-823.

⁹ Hoetzsch O. Die osteuropäischen Randstaaten - S. 832; Hoetzsch O. Polen / Hoetzsch O. // Osteuropa. - Jg. 5. - 1929. - H. 3. - S. 157-158.

¹⁰ Karl Stählin. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.de.wikipedia.org/wiki/Karl_Stählin.

¹¹ Camphausen G. Die wissenschaftliche historische Rußlandforschung im Dritten Reich 1933 – 1945 / Camphausen G. - Frankfurt a. M. [u.a.], 1990. - S. 17.

¹² Voigt G. - Genanntes Werk. - S. 162 - 164.

¹³ Stählin K. Über Rußland, die russische Kunst und den großen Dichter der russischen Erde [= Tolstoi]. - Heidelberg, 1913. - 265 s.

¹⁴ Stählin K. Persönlichkeiten und Reformbewegungen im Zeitalter der ersten Romanows. - Bonn, 1919. - 127 s-

¹⁵ Stählin K. Jacob v. Stählin. - Leipzig, 1920. - 48 s.

¹⁶ Voigt G. - Genanntes Werk. - S. 167.

¹⁷ Ebenda. - S. 173.

¹⁸ Stählin K. Geschichte Russlands von den Anfängen bis zur Gegenwart. - Bd. 1-5 / Stählin K. - Berlin [u.a.], 1923-1939.

¹⁹ Willy A. Karl Stählin zum Gedächtnis / Willy A. - Historische Zeitschrift — 1941 — H. 163. - S. 82.

²⁰ Voigt G. - Genanntes Werk. - S. 170

²¹ Camphausen G. - Genanntes Werk. - S. 151.

²² Richard Salomon. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: www.de.wikipedia.org/wiki/Richard_Salomon.

²³ Voigt G. - Вказ. праця. - С. 198.

²⁴ Camphausen G. - Genanntes Werk. - S. 151.

- ²⁵ Voigt G. - Genanntes Werk. - S. 212 - 213.
- ²⁶ Camphausen G. - Genanntes Werk. - S. 79.
- ²⁷ Augustynowicz Ch. Martin Winkler (1893-1982) / Augustynowicz Ch. // Osteuropäische Geschichte in Wien. 100 Jahre Forschung und Lehre an der Universität [Hg.: Kastner G., Suppan A., Wakounig M.] - Innsbruck, Wien, Bozen, 2007. - S. - 202.
- ²⁸ Winkler M. Peter Jakovlevič Čaadaev. Ein Beitrag zur russischen Geistgeschichte des 19. Jahrhundert / Winkler M. - Berlin, Königsberg, 1927 — 108 s.
- ²⁹ Voigt G. Genanntes Werk. - S.199.
- ³⁰; Augustynowicz Ch. - Genanntes Werk. - S. 203.
- ³¹ Ebenda.
- ³² Camphausen G. - Genanntes Werk. - S. 104.
- ³³ Voigt G. - Genanntes Werk. - S. 127.
- ³⁴ Ebenda. - S. 129.
- ³⁵ Владимирский-Буданов М. Ф. Рецензия на: Goetz L. Das Russische Recht. Bd. I. - Berlin, 1910 / Владимирский-Буданов М. Ф. // Известия Киевского университета. - 1911. - №3. - С. 1 - 24; Флоровский А. В. Новый взгляд на происхождение Русской Правды / Флоровский А. В. // Известия Одесского библиографического общества при Императорском Новороссийском университете. - Т. 1. - Вып. 4. - Одесса, 1912. - С. 97 - 122; Филиппов А. Н. Русская правда в исследовании немецкого ученого / Филиппов А. Н. - М., 1914. - 38 с.
- ³⁶ Voigt G. - Genanntes Werk. - S. 130 - 131.
- ³⁷ Ebenda. - S.144.
- ³⁸ Ebenda. - S.143.
- ⁴⁰ Ebenda. - S. 144 - 145
- ⁴¹ Ленинградская правда. - 1925. - 3 сентября; Известия. - 1925. - 8 сентября; Правда. - 1925. - 8 сентября; Ленинградская правда. - 1925. - 8 сентября.
- ⁴² Fünfzig Jahre Osteuropastudien. - Berlin, 1975. - S. 5.
- ⁴³ Ebenda. - S. 6.
- ⁴⁴ Машкин М. Н. - Указ. соч. - С. 320.
- ⁴⁵ Архів Російської Академії Наук (РАН). - Ф. 1759. - Оп. 4. - Спр. 293. - Арк. 1 зв.
- ⁴⁶ Hanisch E. Vorwort / Hanisch E. // Jahresberichte für Kultur und Geschichte der Slaven. - Bd. 1. - Breslau, 1924 (ohne Seiten).
- ⁴⁷ Hoetzsch O. Deutschland und Russland. Ein Wort zur Einführung / Hoetzsch O. // Osteuropa. - 1925/26. - 1. - S. 2.
- ⁴⁸ Ebenda. - S. 3.
- ⁴⁹ Hoetzsch O. Die osteuropäischen Randstaaten im zehnten Jahren ihre Bestehens / Hoetzsch O. // Osteuropa. - Jg. 3. - 1928. - H. 10. - S. 677-678.

⁵⁰ Hoetzsch O. Deutschland und Russland. - S. 2

⁵¹ Unser J. "Osteuropa". Biographie einer Zeitschrift / Unser J. // Osteuropa. - 1975.- Jg. 25. - H. 8/9 – S. 600.

⁵² Hoetzsch O. Deutschland und Russland. - S. 4.

⁵³ Schmid H.F. Wesen und Aufgaben der deutschen Slavistik. Ein Programm / Schmid H. F., Trautmann R. - Leipzig, 1927. - S. 71.

⁵⁴ Kappeler A. Osteuropäische Geschichte. // Aufriss der Historischen Wissenschaften in 7 Bd. [Hg. Michael Mauer] / Kappeler A. - Bd. 2: Raume. - Stuttgart, 2001. - S. 228.

⁵⁵ Ebenda.

⁵⁶ Ebenda.

⁵⁷ Nehring K. München. Südost-Institut. // Geschichte Osteuropas: zur Entwicklung einer historischen Disziplin in Deutschland, Österreich und der Schweiz 1945 – 1990 [Hg. Oberländer E.] / Nehring K. - Stuttgart, 1992. - S. - Stuttgart, 1992. – S. 295 - 297.

Polina Barvinska

**Constructing of image of Eastern Europe in the environment of
historians of Weimar republic**

The process of forming of new conception of history of Eastern Europe is considered in the scientific-educational institutes' establishment of Weimar republic taking into account political and personality factors.

Key words: *Eastern Europa, Weimar republic, historians, universities.*

Надійшла до редколегії 08.11.2009.